

יצחק אבינו, המשכן וחדג החנוכה¹³⁰

בילקוט שמעוני על מלכים (רמז קפ"ד) נאמר:

"משנעשה הבית בירח בול נעשה נעול י"ב חודש (עד תשרי של השנה הבאה שבו נחנך), והיו הכל ממלמלים על שלמה לומר: לא בנה של בת שבע הוא, היאך הקב"ה משרה שכינתו לתוך מעשה ידיו. הקב"ה חשב לערב שמחת בית המקדש בחודש שנולד בו אברהם בירח האיתנים - זה חודש תשרי, ולמה קורא אותו ירח האיתנים, שנולדו בו אברהם, שנאמר (תהלים פרק פ"ט): 'משכיל לאיתן האזרחי'. וכיון שנפתח בחודש מועדות והקריב הקרבנות וירדה האש, אמר הקב"ה: 'עכשיו נשלמה המלאכה' שנאמר: 'ותשלם כל המלאכה, ועל זה נאמר (תהלים פרק צ"ב): 'עמקו מחשבותיך'.

וכן אתה מוצא במלאכת המשכן. אמר רבי חנינא: בכ"ה בכסליו נגמר מלאכת המשכן, ועשה מקופל עד אחד בניסן, כמו שכתוב (שמות פרק מ' פסוק ב'): 'ביום החודש הראשון באחד לחודש תקים את משכן וגו'". והיו ישראל ממלמלין על משה לומר: למה לא הוקם מיד, שמא דופי אירע בו. והקב"ה חשב לערב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק, דכתיב (בראשית פרק י"ח פסוק ו'): 'לוי ועשי עוגות'. אמר הקב"ה: 'עלי לשלם'. ומה שילם לו הקב"ה - חנוכה חשמונאי. וכן מרחשון עתיד הקב"ה לשלם לו".

מדרש זה, שהובא גם בהגהות הגר"א לשו"ע (או"ח ריש סימן תרע"א) כמקור נוסף למה שהובא בנושאי הכלים שם שמלאכת המשכן נסתיימה בכ"ה בכסלו, תמוה מכמה פנים. ראשית: מדוע שייך בית המקדש דוקא לאברהם, עד כדי שהשתתתה חנוכתו עד ליום הולדתו, והמשכן דוקא ליצחק. אילו היה להיפך, שהמשכן היה שייך לאברהם, והמקדש ליצחק, נחא, שכן ההתנגלות הראשונה של השראת השכינה בעם ישראל שייכת לאברהם, והשניה ליצחק. אבל ההיפך אינו מובן. שנית: מדוע שייכת חנוכת המקדש דוקא ללידת אברהם, וחנוכת המשכן דוקא ללידת יצחק, וכי איזה עניין מיוחד יש בלידתם להקבילו אל חנוכת המקדשים הללו. הרי בעצם חנוכה היא עניין של חינוך וגמר המלאכה, והיה מקום להקבילה למאורעות שקרו בחיי האבות הקדושים. ועוד: ממה שנאמר במדרש שהקב"ה שילם לכ"ה בכסלו בחנוכה בית חשמונאי, נראה שיש שייכות בין חנוכה זו לבין חנוכת המשכן דוקא (שהרי זהו יום גמר מלאכת המשכן, והוא יום תשלומין לחנוכתו), וממילא, לפי דרך המדרש, גם ליצחק אבינו. וצריך להבין מדוע חנוכה בית-חשמונאי שייכת למשכן, יותר מאשר למקדש ולאברהם אבינו.

ונראה שלידת יצחק וחנוכת המשכן עניין אחד להם. שכן, עד שנולד יצחק, היה מקום לומר שאותה תופעה מופלאה של קריאה מתמדת בשם ה', היא תופעה ארעית, שמדווללה הוא אברהם ש"העיר ממזרח צדק", וכל זמן שאברהם חי יש לה מקום. אבל קריאה זו לא נקלטה כראוי בעולם, ובמיוחד לא בקרב זרע כנען הארור, ולכן לאחר מות

¹³⁰ נדפס בדף הקשר של ישיבת 'הר עציון', התשמ"ו.

קוּבֵן שֵׁפֶתֵי כֹהֵן

אברהם תשקע תופעה זו, והעולם יחזור לסורו הרע שמכבר. אבל כאשר נולד יצחק, התברר שעניין זה של עבודת ה' תמיד, והליכה בדרכיו, הוא עניין קבוע, שכן לאברהם יש בן כמותו "יצחק בן אברהם". ובאמת עניין זה החל כבר בכשורת הזרע לאברהם, שאז דובר לראשונה לא רק באברהם אלא גם בכיתו (בראשית פרק י"ח פסוק י"ט): "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגו'". התורה מבשרתנו שיש בית אחרי אברהם שישמור דרך ה'. וכן הוא העניין שבמשכן. שכן כתב הרמב"ן כמה פעמים, ובעיקר בריש ספר ויקרא, שעניין המשכן הוא להביא לידי קבע את הופעת הקב"ה על עם ישראל לתת להם תורה ומצוות בהר סיני. ועד שהוקם המשכן, היה מקום לומר שהופעה זו, שהתחדשו בה עניני נבואה, תורה ובחירת עם ישראל, היתה תופעה חד פעמית שמלמעלה בחסד עליון, אבל משחוקם המשכן הוכח לכל שהשיינה שורה במעשה ידי ישראל, השראה תמידית וקבועה. ולכן נבחר חודש הולדתו של יצחק להקמת המשכן, שעניין שניהם קביעות הקשר בין הקב"ה לעמו ישראל תמיד. ולפי שעניין זה שייך כבר בעצם בשורת לידתו של יצחק, גם היא היתה באותו הזמן, וממנה הביא המדרש את המקור לדבר זה.

לעומת זה, לעומת הצחוק והשמחה שהיו בעולם בלידת יצחק אבינו, בעולם שכבר הוכן לכך ע"י קריאה בשם ה' שנמשכה שנות דור ויותר, לא מצאנו בכתוב שמחה מיוחדת בלידת אברהם אבינו, שצוינה בתורה רק במילים (בראשית פרק י"א פסוק כ"ז): "תרח הוליד את אברהם וגו'". שכן העולם שאליו נולד אברהם אבינו היה עולמו של תרח, עולם שנמרוד שולט בו, שכן חושך ואפלה, עבודת אלילים ואי יכולת להבין ולתפוס שיש מנהיג לבירה. לתוך עולם חושך זה זרח אברהם כדי להאירו. ונאמר בגמרא (ע"ז דף ט'):

"תנא רבי אליהו: יששת אלפים שנה הוי העולם, שני אלפים תהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח – בעונותינו שרבו יצאו מהן מה שיצאו מהן. שני אלפים תורה מאימת, אי נימא ממתן תורה עד השתא ליכא כולי האי וכו', אלא מן יצאת הנפש אשר עשו בחרן' וגמירי דאברהם בההיא שעתא בר חמשין ותרתין הוי וכו'".

כלומר, שאלפיים שנות תורה שבעולם החלו מלידת אברהם, למרות שמשך שנים מאז לא הכיר אפילו הוא את בוראו. אלא שלידת אברהם כשלעצמה, הראתה את זריחת חסדו של הבורא בעולם, שמעתה ישנה הכנה בעולם לקבל תורה וללכת בדרכי השי"ת, אף שכרגע העולם הוא חושך ותהו. וזריחת התורה היתה דוקא אל תוך שנות התהו הללו. ולכן בסדר ימות העולם, כשאנו סוקרים את מצבו של העולם, החל זה להיות מוכן לתורה דוקא בלידתו של אברהם, והכנה זו יצאה אל הפועל קמעה קמעה, עד לשיאה וסיומה בזמן פריחת התורה שבק"פ, שגילתה את היחס היומיומי של התורה אל העולם, שאז נסתיימו אלפיים שנותיה.

וזהו העניין שבמקדש שבנה שלמה. מקדש זה נבנה לא במדבר תחת ענני הכבוד, כאשר בני ישראל במצב של תשובה וחיבור מתמיד עם ה' (דברים פרק ל"ג פסוק ג'): "והם תכו לרגליך ישא מדברותיך", אלא בירושלים עיר ממלכת ישראל ההולכת ונעשית ראש ממלכות העולם. ומאחרי עם ישראל מאות שנים שאינם דוקא מסכת אחת של עבודת ה' בתמימות, שנים של חטא וחורבן משכן שילה. וגם שלמה המלך בתפילתו בחנוכת

קוּבֵץ שִׁפְתֵי כֹהֵן

המקדש, אינו משלה עצמו להאמין שמעתה ישראל לא יחטאו עוד, אדרבה, המקדש נועד להיות להם מקום תפילה גם במצבים שאינם כליל השלמות. וכך אמר שלמה (מלכים א' פרק ח'):

"בהנגף עמך ישראל לפני אויב אשר יחטאו לך וגו' ואתה תשמע השמים וגו'. בהעצר שמים ולא יהיה מטר כי יחטאו לך וגו' ואתה תשמע השמים וגו'. רעב כי יהיה בארץ, דבר כי יהיה, שדפון, ירקון, ארבה, חסיל כי יהיה, כי יצר לו אויבו בארץ שעריו, כל נגע כל מחלה וגו'".

ולא זו בלבד אלא אף:

"וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך וגו'".

ואפילו בחטא חמור כל כך שיביא גלות:

"כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא, ואנפת בם ונתתם לפני אויב, ושבו שביהם אל ארץ האויב רחוקה או קרובה וגו' ושמעת השמים וגו'".

הרי שביום בנית המקדש זרח אור חדש בעולם, אור של תקוה וחסד, לאמור: העולם הוא מקום מוכן לתשובה, לתפילה ולהשגחת השי"ת, למרות מעשיהם של בני האדם כולם. וזריחת חסד זו שייכת ליום לידתו של אברהם אבינו, ולכן היתה הנזכרת המקדש צריכה להיות ביום שהוכשר לזריחה שכזו – בחודש תשרי.

ובאמת יצחק אבינו מסמל את הקשר הקבוע והמתמיד שבין עם ישראל והשי"ת בכל מצב שהוא. הן הוא עולה תמימה שאינו רשאי לעזוב את הארץ הקדושה גם בזמן הרעב, והוא זה המלמד זכות על ישראל (שבת דף פ"ט ע"ב) כשיאמר הקב"ה לאברהם וליעקב בניך חטאו, ישיבו לו ימחו על קדושת שמך. אבל יצחק יאמר:

"בני הם ולא בניך? בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם 'בני בכורי', עכשיו בני ולא בניך, ועוד כמה שנותיו של אדם שבעים שנה, דל עשרים שלא ענשת עליהו, פשו להו חמשינו, דל כ"ה דלילותא, פשו להו כ"ה, דל תרתי סרי דצלויי ומיכל זרבית הכסא, פשו להו תרתי סרי ופלגא, אם אתה סובל את כולם מוטב, ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך, ואת"ל כולם עלי, הא קריבת נפשי לפניך".

הרי שבזכות מסירת הנפש של ישראל לשי"ת, שמקורן ביצחק אבינו, נקשרים הם בו בקשר לא ינתק בכל מצב שהוא, גם כשיחטאו כך ששני האבות הקדושים האחרים לא יוכלו למצוא להם צד זכות. ומתחילה כשהוקם המשכן המסמל את קביעות השראת השכינה בעם ישראל, לא היה זמן מוכשר לכך יותר מחדש לידת יצחק. אבל גם היום שבו הושלם המשכן, כ"ה בכסלו, שייך לכאן כמוכן. אלא שעדיין לא התגלה יום זה ולא יצא אל הפועל עד מאות מרובות של שנים אחר כך.

כשעמדה מלכות יון הרשעה על עם ישראל להשכיחן התורה, ולהחשיך עיני ישראל מן המצוות, ובאמת החלה כבר שכחת התורה במקצת, ומדורות אלה שנשכחה מסורת

קוּבֵץ שֵׁפֵתֵי כַהֵן

שנלמדה למשה מסיני, החלו המחלוקות בין התנאים, והיה דומה שאין לישראל עוד תקוה, מתוך מסירות הנפש שהיתה לבית חשמונאי התברר שהקשר בין עם ישראל להשי"ת אינו עשוי להינתק. אף שיגזרו עליהם שיכתבו על קרן השור שיאן להם חלק בא-להי ישראל, הרי חלק ה' עמו, ועשה עמהם נס ופלא, והאיר עיניהם ולבם באור התורה. ודווקא מתוך שכחת המסורת וההלכות למשה מסיני, פרחו וצמחה התורה שבכע"פ ש"לא בשמים היא", והקב"ה מודה להם "נצחוני בני". נמצא שעניינו של יצחק שהוא קביעות הקשר בין עם ישראל, הנובע ממסירות נפש שמלמטה, הוא עניין המשכן והנוכת בית חשמונאי.

ואולי זה טעם מחלוקת בית שמאי ובית הלל, אם פוחת והולך בנרות הנוכה, או מוסיף והולך. שבית שמאי למדו מפרי החג שפוחת והולך, וביאר ב"שם משמואל" שההקבלה לפרי החג היא שכמו ששם זורח פתאום על בני ישראל אור הרצון הא-לוהי לאחר הדין שבראש השנה ומתוך כך רבה השמחה ומתכמאת בריבוי קרבנות, אלא שעם ההרגל היא מתמעטת, וגם הקרבנות מתמעטים, כך בחנוכה זורח על בני ישראל אור ה' לאחר שאבדה תקוותם, וכיתרון האור מן החושך רבה שמחתם בתחילה, אלא שעם ההרגל היא מתמעטת, וגם הנרות פוחתים והולכים. ונראה לומר שבית הלל סבירא להו שחנוכת בית חשמונאי אינה רק זריחת אור שמלמעלה בחד ה' אל תוך החושך, אלא בימיו למסירות נפשם ולקביעות היותם חבל נחלתו של השי"ת, שהוא עניין המשכן ויצחק אבינו, שעניין זה אינו פוחת והולך עם ההרגל, אלא אדרבה מוסיף והולך עם החינוך הנוסף ועם התמעטות החושך שבאה בעקבותיו, וגם הנרות מוסיפים והולכים.

ויהי רצון שלאחר אלפי שנים אלה של מסירות נפש עם ישראל לה' ולתורתו, יפרע השי"ת חובו לחודש מרחשון, ויזרח אור חדש של תקוה וגאולה לתוך עולם החושך, ונזכה לחנוכת בית המקדש במהרה בימינו אמן.